

A 10100

+

Baggrund:

Sognebiblioteker.

Lejebiblioteker og Læsekredse.

Foreningsbiblioteker.

**Foreningen til Undervisning af
Arbejdere.**

Biblioteker i Vejle i begyndelsen af 1800-tallet

Helge Nielsen nævner i ”Folkebibliotekernes forgængere”, 1960, at N.F.S. Grundtvig under sin opvækst i Thyregod (i 1790’erne) fik love at læse alt, hvad der kom af bøger fra et læseselskab i Vejleegnen. Helge Nielsen nævner ligeledes, at Stiftsbiblioteket i Ribe i 1820’erne havde en filial i Vejle (senere flyttet til Kolding).

Endvidere nævner Vejles Historie. Bd. 2. 1998, at de bedre stillede borgere i 1800 tallet kunne benytte sig af Vejle Clubs Bibliotek.

Men arkivet rummer intet materiale om disse biblioteker.

Sognebibliotekerne

Forløberne for folkebibliotekerne er beskrevet meget udførligt i Helge Nielsen, ”Folkebibliotekernes forgængere”, 1960, der dækker tiden frem til 1834, medens den følgende periode er beskrevet i kortere form i Harald Hvenegaard Lassens bog, ”De danske folkebibliotekers historie 1876-1940”.

Begge gør de rede for de mange, men ikke altid levedygtige sognebogsamlinger, der flourer i landområderne i 1800-tallet. I den nuværende Vejle kommune er det da også i landdistrikterne, man finder de ældste sognebiblioteker: Hornstrup-Bredballe Sognebibliotek angives at være oprettet i 1868, medens Engum Sognebibliotek er oprettet året efter: 1869. Arkivet indeholder imidlertid ikke materiale fra disse biblioteker.

Lejebiblioteker og læsekredse

Udviklingen af de offentlige biblioteker i byerne kom senere end på landet. Egentligt offentlige biblioteker blev etableret i anden halvdel af 1800-tallet. Som det ældste købstadsbibliotek nævner Hvenegaard Lassen Sorø Bibliotek fra 1853. Vejle er også relativt tidligt med, idet Vejle Folkebibliothek oprettedes i 1874.

Det betød ikke, at byerne i 1800-tallet var biblioteksløse, idet der i Vejle – som i de fleste andre byer – var forløbere for folkebibliotekerne i de såkaldte lejebiblioteker (betalingsbiblioteker). Lejebibliotekerne var roman-biblioteker og havde normalt et dårligt ry på grund af bøgernes ringe indholdsmæssige kvalitet og dårlige fysiske tilstand.

I Vejle har der eksisteret adskillige lejebiblioteker. Andreas Dolleris fortæller om nogle af dem i sin bog: ”Den danske Provinsboghandels Historie”, Odense, 1915 og nævner en række af de udgivne kataloger for lejebibliotekerne.

I Bibliotekets arkiv findes et katalog for det i 1852 nystartede Madame Quists lejebibliotek. Madame Quists katalog omfatter 725 titler, fortrinsvis romaner og af naturlige grunde med vægt på de oversatte romaner, da udbuddet af danske ikke var stort. Kataloget er forsynet med en håndskrevet påskrift, der fortæller, at bøgerne i Madame Quists Bibliotek på et ikke nærmere angivet tidspunkt er overtaget af en af byens boghandlere, B. Møller.

I Det Kgl. Biblioteks småtrykssamling (Katalogbind 50, side 161) findes kataloger for følgende lejebiblioteker, fortrinsvis drevet af boghandlere:

B. Møllers Leiebibliothek i Veile. 1874. 68 sider.

Viggo A. Hansens Abonnements Bibliothek i Veile. Veile, 1891. 62 sider. Ny udgave 1899. 70 sider. (Viggo A. Hansen overtog i 1875 B. Møllers Boghandel, så kataloget dækker muligvis den gamle samling, der stammer fra Madame Quist og B. Møller).

J.H. Madsens Lejebibliothek i Veile. Veile. 1892. 34 sider.

Boghandler C. Neumann drev lejebibliotek, senere læsekreds, i 1880-erne og 1890-erne.

Neumanns Læsekreds fortsatte med at eksistere op igennem 1900-tallets første halvdel. Helt frem i 1940-erne var udlånet omfattende. Boghandler Munch-Christensen fortæller i sin erindringsbog ”Blandt brave borgere i Vejle”. 1976, side 85-86, hvorledes Neumanns Boghandels læsekreds under besættelsestiden talte mere end 2000 medlemmer. Det fremgår da også af bibliotekets arkiv, at man på biblioteket helt frem i 1940’erne oplevede læsekredsene som alvorlige konkurrenter. Først i 1950-erne havde læsekredsene udspillet deres rolle.

Lb.nr.	År	Sign	Art	Bd.	Pk	Læg
1	1848-1853	a/u	<p>Emnemappe om Lejebiblioteker. 1848-1853.</p> <p>Mappen indeholder:</p> <p>Catalog over Madame Francis Mary Quists Leiebibliothek i Veile. Veile, Hertz, 1852.</p> <p>Anm: De 725 bøger er ordnede alfabetisk efter titel og nummererede. Kataloget indledes med "Betingelser for Udlaanet" (d.v.s. reglement for Lejebiblioteket).</p> <p>På omslaget er kataloget forsynet med en håndskreven meddelelse om, at Leiebibliotheket er købt af Boghandler B. Møller i Veile. "Bibliotheket er nu forsynet med nær dobbelt saa mange Bøger. Dertil er nu udkommet et nyt Katalog".</p> <p>Andreas Dolleris oplyser i "Den danske Provinsboghandels Historie", Odense, 1916, om Vejle: "Prokurator J. Schougaard havde et Lejebibl. paa 1500-1600 Bind; det overdroges 1830 til Prokurator L. F. Kragballe. Muligvis er det det samme Bibliothek, som Madam Quist ejede og solgte til B. Møller 1856".</p> <p>Avisomtaler af lejebiblioteker. Vejle Amts Avis 1847-1853. Fotokopier:</p> <p>Anm.: Fotokopierne omfatter de artikler, der er nævnt i litteraturhenvisningerne i Vejle historie. Bind 2. 1998 (note 225, side 289):</p> <p>18.2. 1847 (meddelelse om åbning af Tyge Kjers Leiebibliothek).</p> <p>26.10.1848. (Meddelelse om abonnementspriser samt annoncering af katalog over samlingen).</p> <p>12.6.1852 (Francis Mary Quists</p>			1

			<p>Leiebibliothek (åbning af biblioteket). 30.12.1852 (Efterlysning af bortkomne bøger).</p> <p>17.10.1853. (B.Møller meddeler, at han åbner nyt Leiebibliothek fra 1. januar 1854). 24.10.1853 (B. Møller og Francis Mary Quist meddeler, at Møller pr. 1. januar overtager Madame Quists Leiebibliothek). 10.12.1853 (B. Møller annoncerer abonnementspriser og åbningstider for lejebiblioteket).</p> <p>12.12.1853. B. Møller musikalske Leieinstitut. (B.Møller meddeler abonnementspriser og udlånsregler vedrørende lån af musikaler: ”Instituttet tæller over 27.000 nr. for alle Instrumenter”).</p>			
2	1889-1918.	a	<p>Eksempelsamling af bøger fra Lejebiblioteker/Læsekredse. 1889-1918.</p> <p>I bibliotekets samling af gamle bibliotekseffekter findes 23 bind fra Neumanns Leiebibliothek/Neumanns Læsekreds, der blev drevet af Neumanns Boghandel (senere Munch-Christensens Boghandel).</p> <p>Lejebiblioteket fungerede som en læsekreds: bøgerne cirkulerede mellem kredsens medlemmer og bøgerne kunne efter endt cirkulation købes af medlemmerne til under halv pris. Eksempelsamlingens bøger er forsynede med fortegnelser over læsekredsens medlemmer. Det er her, man finder byens og omegnens honoratiores (Etatsråd Ørsted, Baron Lerche, Bankbestyrer Schiødt, Godsejer de Bang), navne man må lede forgæves efter i Folkebogsamlingens lånerfortegnelse fra samme tid.</p> <p>Det hører med i billedet, at både Ørsted og Neumann spillede en aktiv rolle for Folkebogsamlingens fremme gennem deres virke i Folkebogsamlingens bestyrelse. Men som privatlånere benyttede de læsekredsen.</p>	8		

		<p>Eksempelsamlingens indhold:</p> <p>Fra C. Neumanns Leiebibliothek, Veile:</p> <p>J.L. Ussing: Nedre-Ægypten. 1889</p> <p>Fra C. Neumanns Læsekreds:</p> <p>Nr. 3: Judith Keller. Mira. 1897 Nr. 63: Paul von Schönthau: Prinsesse Turandot. 1896. Nr. 76: Archibald Clavering Gunter: Monsieur de Verney fra Paris. 1898. Nr. 117: Peer Scavenius: Indiske dage. 1898. Nr. 119: Guldsommerfuglen. Af Walter Besant og James Rice. 1898.</p> <p>Anm:</p> <p>Foran i hvert af ovenstående 5 bind sidder en oversigt over de 2-3 titler, der findes i den bogpakke, som det pågældende bind tilhører.</p> <p>Herudover er der foran i hver bog klæbet en fortegnelse over læsekredsens ca. 25 medlemmer med angivelse af hvornår bogpakken skal videresendes til den næste læser i kredsen.</p> <p>Fra C. Neumanns Læsekreds:</p> <p>Nr. 137: Thor Lange, Langt borte. 1917. Nr. 269: Thor Lange, Mangesteds fra. 1918.</p> <p>Anm.:</p> <p>Disse bind er nyere og mindre slidte. De indeholder ikke cirkulationslister, men i stedet en meddelelse om den pris, som bogen kan købes for efter endt cirkulation (ca. 40% af den oprindelige bogladepris).</p>			

Foreningsbiblioteker

Da Folkebogsamlingen blev etableret i 1895 var det ikke det eneste bibliotek i byen. Ud over lejebibliotekerne, hvoraf i hvert fald Neumanns Lejebibliotek og Viggo A Hansens Abonnementsbibliotek var aktive, bestod aktørerne det første ti-år af forskellige foreningsbiblioteker, hvoraf der i Rigsarkivet (2073, F631) er bevaret dokumentation om to:

Fællesorganisationens Bibliotek

var oprettet 1882 under navnet ”Haandværkssvende Foreningens Bibliotek”. De to ansøgninger til Statens Bogsamlingskomite i 1896 og 1899 fortæller, at samlingen ejedes af Fællesorganisationen (De Samvirkende Fagforeninger) og havde til huse i foreningens lokale i Søndergade, men i 1899 i den nyindrettede Arbejdernes Forsamlingsbygning. Den ulønnede bibliotekar var skræddermester Christoffersen. Faktor C. Jacobsen (den senere borgmester) var et af bestyrelsesmedlemmerne. Bogbestanden var i 1896 små 500 bind, stigende til 650 i 1899. Lånertallet 121 i 1896 stigende til ca. 600 i 1899. Udlånet ca. 1200 i 1896 stigende til ca. 2400 i 1899. Der var åbent 2 gange om ugen i vinterhalvåret. Der betaltes 2 øre for lån af hver bog. Folkebogsamlingen udtrykte i 1898 bekymring over konkurrencen fra Fællesorganisationens Bibliotek.

I Det Kgl. Biblioteks småtrykssamling (katalogbind 50, side 124) er registreret to kataloger fra samling:

Katalog over Fællesorganisationens Bibliotek Vejle. 1895 (14 sider).

Samme bog. 1899. (18 sider)

Hvor længe samlingen bestod, fremgår ikke. I Centralbibliotekets magasin kan man imidlertid stadig finde enkelte værker overtaget fra det gamle Fællesorganisations Bibliotek (f.eks. Adam Oehlenschläger, Digtværker og prosaiske skrifter. Bind 1-8. 1851).

KFUMs Bogsamling

Samlingen var oprettet i 1887 og havde til huse på KFUMs Hjem. Bibliotekar var folkeskolelærer N. Andreassen. Bogbestanden bestod i 1905 af 414 bind. Alle foreningens 250 medlemmer havde lov til at låne gratis fra samlingen. Der var åbent 2 gange om ugen, og udlånet (i 8 måneder af 1904) var på ca. 300 bind. Der fandtes ikke noget katalog over samlingen.

Sognepræsten J.P. Melbye anbefalede andraget på det bedste: ”Af Hensyn til en god Bogsamlings Betydning, baade til at drage og knytte de Unge til Foreningen, og til deres aandelige Udvikling overfor alt Godt”.

Pastor Melbye var i øvrigt også underskriver og anbefaler af Fællesorganisationens tilsvarende ansøgninger til Bogsamlingskomitéen.

Foreningen til undervisning af Arbejdere

Bibliotekerne var ikke det eneste eksempel på, hvordan man forsøgte at styrke den almindelige viden blandt den brede befolkning. Også aftenundervisningen var en del af billedet. Aage Bredsted fortæller om det i bogen: Biblioteket for Vejle By og Amt, 1939, side 14:

”Den Undervisning af Arbejdere, som i Horsens havde spillet saa stor en Rolle, blev ogsaa realiseret her i Vejle, ganske vist kun for faa Aar, idet cand. mag J. Alsted, der senere fik stor Betydning for Folkebibliotekssagen, i Aarene 1895-96 ledede en saadan Undervisning, der fortsattes efter 1896 med de saakaldte Arbejderforedrag, en Virksomhed, der fik Tilskud fra Stat og Kommune. Foruden Alsted deltog Faktor C. Jacobsen (senere Borgmester), Forstander R. J. Holm, Tømrer J. Nielsen og Murer Chr. Poulsen i dette Arbejde, der paa Grund af manglende Tilslutning ophørte 1912”. Virksomheden videreførtes imidlertid i Arbejdernes Aftenskole 1904-, der senere blev en del af det landsdækkende Arbejdernes Oplysnings Forbund, AOF.

Arkivar Poul Porskær Poulsen, Vejle, har skildret arbejderoplysningens historie i Vejle i artiklen ”Husk at Kundskab er Magt!” (Vejlebogen 2003, side 55-63).

Lb.nr	År	Sign	Art	Bd.	Pk	Læg
4	1896.	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Dansk. 1896. Anm.: Elevprotokol.	1		
5	u.å.	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Bogføring. U.å. Anm.: Elevprotokol.	1		
6	1896	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Tysk. 1896. Anm.: Elevprotokol.	1		
7	1896	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Regning A. 1896. Anm.: Elevprotokol.	1		

8	1896	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Skrivning A. 1896. Anm.: Elevprotokol.	1		
9	1896	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere: Skrivning B. 1896. Anm.: Elevprotokol.	1		
10	1896	m	Vejle Aftenundervisning for Arbejdere. Diverse optegnelser over undervisningsdeltagere med angivelse af, hvilke kurser de følger. 1896.			1
11	1895-1911	k	Korrespondance vedrørende Vejle Aftenundervisning for Arbejdere 1895-1911. Anm.: Vedrører hovedsageligt ansøgning til Vejle Byråd om tilskud, men også brev fra Steenberg (22.1.96) til seminarieforstander Holm, hvori Steenberg fortæller om indholdet i det foredrag, han vil holde i Vejle "Om Folkebogsamlinger": "Jeg har 10-12 udmærkede Fotografier fra engelske Folkebogsamlinger, som jeg gerne vil vise".			1
12	1896-1912	r	Regnskabsbog for Arbejderundervisningen. 1896-1912.	1		
13	1895-1896	r	Regnskabsbilag vedrørende Aftenundervisningen 1895-1896.			1
14	1911-1912	r	Regnskabsbilag vedrørende Aftenundervisningen 1911-1912.			1
15	1895	u	Avisudklip vedrørende start af Aftenundervisning for Arbejdere: "Gratis Aftenundervisning for ubemidlede". 1895.			1
16	Ca. 1911	a	Arbejdsskolen. Notat udarbejdet af kommunelærer L.K.V. Nielsen. Ca. 1911.			1
17	ca 1895- 1912	a	Diverse notater vedrørende Aftenundervisning for Arbejdere. Ca. 1895- 1912. Anm.: Indeholder bl.a. Alsteds oplæg vedr. undervisningen for enkelte af årene.			1

